

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

IMPLICAȚII CULTURALE ȘI NORMATIVE ASUPRA PROTECȚIEI JURIDICE A DREPTURILOR FEMEII ÎN SISTEMUL INTER-AMERICAN

ADRIAN BULGARU*

MARIA-BEATRICE BERNA**

Abstract:

This article focuses on demonstrating how the cultural norms applicable to women in the inter-American society can influence regulatory approaches concerning the protection of their rights. From a structural point of view, the research is comprised of two major orientations: the presentation of the concepts of inter-American culture through which are concretized the characteristics of the female gender, of the male gender and of the specifics of their inter-relation and the identification of formal regional initiatives aimed at both overcoming mentality patterns that maintain women's inferiority in society – these being established by culture, and at achieving the effective protection of women's rights.

The main reason why we have written the above-mentioned research thesis is naturally understood: if the protection of women's rights is a synthesis process, then, in creating the relevant legislation to respond to gender issues, it is necessary to consider the cultural aspects – as the latter are the noble expression of the mind of a human community.

Keywords: marianismo, machismo, cultural factors, femicide, Belem Do Para Convention.

Résumé:

La thèse principale de cet article vise de montrer la modalité par laquelle les normes culturelles applicables aux femmes dans la société interaméricaine influencent les démarches en matière de protection de leurs droits. La recherche comprend deux axes majeurs: présentation des concepts de la culture interaméricaine qui concrétisent le spécifique du genre féminin, du genre masculin et de leur relation et l'identification des initiatives formelles au niveau régional ayant comme objectif tant le dépassement des modèles mentaux culturellement constitués qui maintiennent l'infériorité des femmes dans la société que la protection effective de leurs droits.

L'intérêt principal de cette analyse est évident: la protection des droits des femmes constituant un processus synthèse, il est nécessaire alors de tenir compte dans la construction de la législation visant à répondre aux questions de genre des aspects culturels en tant qu'expression du mental d'une communauté humaine.

Mots-clés: marianismo, machismo, facteurs culturels, féminicide, Convention Belem Do Para.

---

* Dr., director al Institutului Român pentru Drepturile Omului (IRDO), e-mail: adrian.bulgaru@irdo.ro.

** Asist. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea Titu Maiorescu, București, e-mail: berna.beatrice@yahoo.com.

Concepte culturale relevante pentru construirea rolurilor de gen în sistemul inter-american de protecție a drepturilor omului¹

Marianismul și constructul feminității în sistemul inter-american de drept

Experiența colonialismului, credințele populare despre feminitate și masculinitate promovate pe filieră religioasă și dominantă spirituală a catolicismului – toate acestea transformă spațiul inter-american într-un simbol al eterogenității culturale înăluntru cărui este dificil a desprinde caracteristicile generale în funcție de care se identifică masculinul și femininul.² În America de Sud și America Centrală, rolul de gen feminin este sintetizat în noțiunea *marianismului* care arată atitudinea și calitățile menite a caracteriza *la buena mujer* (femeia model).³

Prin sine, noțiunea de *marianism* conține semnificații religioase⁴, fără a se identifica în mod necesar cu dogmele catolice. *Marianismul* este un concept care stabilește modul în care se poate manifesta viața demnă a femeii, având în vedere două coordonate: suferință și capacitate de sacrificiu. Prin cele două calități menționate, prototipul feminin perfect se aseamănă cu Mitul Fecioarei astfel cum este reflectat în credința catolică, fără însă a se confunda cu acesta. Se cuvine să operăm o distincție conceptuală și substanțială între cele două perspective evocate: (1) *marianismul* – concept care desemnează femeia care aspiră către perfecțiune, respectiv către idealul religios și (2) *mariologia* – concept care face trimitere la acea parte din teologie creștină dedicată Fecioarei Maria.

¹ Pentru detalii suplimentare referitoare la conceptele utilizate în prezenta secțiune a lucrării și la relațiile stabilite între acestea, a se consulta Maria Beatrice Berna, „Gender violence within the Inter-American system of human rights protection”, articol publicat în revista *Logos Universality Mentality Education Novelty*, 2015, Vol. III, Issue 1, pp. 49-65.

² Menționând experiența colonialismului observăm că acest fenomen a fost prezent atât pe coastele Americii de Nord – unde se vor instala britanicii și francezii, cât și pe coastele Americii Centrale și Americii de Sud unde va fi resimțită forța colonizatoare a Portugaliei și a Spaniei. Referitor la credințele populare de inspirație religioasă care au contribuit la definirea rolurilor de gen în America Centrală și America de Sud, există mituri precum Fecioara din Urkupiña (*La Virgen de Urkupiña*) în temeiul acestui mit, atributele feminine de submisivitate și devotament nu au o întrebuintare exclusiv benefică, putând determina consecințe negative sub impulsul răzbnării sau al dorinței de re-stabilire a echilibrului.

³ Pentru detalii suplimentare, a se vedea Evelyn Stevens, *Marianismo, la otra cara del machismo en Latino-America*, apud Ann Pescatelo, *Hembra y Macho en Latino America: Ensaos*, Edición Diana, Mexico, 1997, pp. 123-130.

⁴ A se vedea Carol Ann Drogus, *Religious Change and Women's Status in Latin America: A Comparison Of Catholic Base Communities and Pentecostal Churches*, Working Paper nr. 205, Kellogg Institute, 1994, pp. 1-19.

În analiza noțiunii *marianismului* – instrument în construirea rolurilor de gen în spațiul latin al Americilor, literatura de specialitate, în majoritatea sa⁵, recunoaște superioritatea morală a femeilor, care derivă din puritatea spirituală și emoțională precum și din aptitudinea feminină de a fi deschisă celor din jur, empatică și tolerantă. În mod paradoxal, superioritatea feminină admisă nu determină acceptarea emancipării feminine prin eliberarea de sub tutela patriarhală. *Suntem de părere că paradoxul marianismului rezidă într-un construct apt să definească femeia latină care oscilează între emancipare și submisiune, astfel încât valoarea spirituală a femeii ideale – caracterizată, după cum deja am amintit în rândurile de mai sus, prin suferință, sacrificiu și dedicarea existenței către protejarea membrilor familiei și comunității – există atât timp cât acționează sub cupola autorității masculine care deține prerogative absolute asupra femeii ideale.*

Este importantă conexiunea dintre *marianism* și *mitul Fecioarei din Guadalupe* datorită semnificațiilor intrinseci care, odată explicitate, vor servi drept argument pentru modul în care este percepută imaginea feminității latine. Mitul Fecioarei din Guadalupe aduce în prim-plan reminiscențe ale culturii aztece întrucât, potrivit legendei, Fecioara din Guadalupe s-a arătat pentru prima dată pe colina Tepeyac – în locul așezământului sfânt al sanctuarului zeiței aztece Tonantzin – spirit care în cultura aztecă era cunoscut ca și aducător al fertilității. Fecioara din Guadalupe are menirea de a proteja pe cei fără adăpost și de a alina pe cei aflați în impas. Symbolismul pe care zeița aztecă Tonantzin și Fecioara din Guadalupe îl poartă este profund, îmbinând în armonie două semnificații strâns relaționate: semnificația punctului de creație (în cultura aztecă există credința conform căreia zeița Tonantzin a dat naștere astrelor nocturne – acestea constituind punctul de început al lumii; ulterior, s-a impus concepția conform căreia zeița Tonantzin a creat alte zeități

⁵ A se vedea Susanna Derks, „Violencia doméstica, marianismo y la rabia de la Virgen de Urkupiña en Bolivia”, Institute for Gender Studies / Cultural Anthropology Radboud University Nijmegen, The Netherlands, publicat în *Papeles de trabajo*, Revista electrónica del Instituto de Altos Estudios Sociales de la Universidad Nacional de General San Martín, Año 2, n° 5, Buenos Aires, junio de 2009, Dossier „Artes de lo sagrado en las XIV Jornadas sobre Alternativas Religiosas de América Latina”, p. 2; Roshnee Vázquez, *Examining the Relationship between Gender Roles and Attitudes towards Rape Victims among Latino/as in the United States*, paper submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy under the Executive Committee of the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2013, p. 18; Alfonso Moisés, „Sexualidad en Mesoamérica: machismo y marianismo”, articol publicat în *Científica*, Vol. 1, No. 1, época 2, 2012, pp. 45-53; Andreeana T. Jezzini, *Acculturation, Marianismo Gender Role, And Ambivalent Sexism In Predicting Depression In Latinas*, A Dissertation Presented to the Faculty of the Morgridge College of Education University of Denver, pp. 23-31.

aztece și poporul mexican) și semnificația protecției (manifestată prin grija perpetuă pe care Tonantzin o arată propriei creații).⁶

Într-o altă ipostaziere, *marianismul este definit prin postura dobândită de La Malinche* – emblemă feminină reprezentativă pentru colonizarea Mexicului de către conchistadorii spanioli care simbolizează, din nou, varietatea figurilor pe care genul feminin le poate portretiza. Astfel, La Malinche, botezată Marina de către colonizatorii spanioli, este expresia erudiției (fiind de origine indiană, era o bună cunoscătoare atât a dialectului autohton cât și a dialectului conchistadorilor), a abilităților de negociere și diplomație (fiind utilizată în nenumărate rânduri de către conchistadorul Cortez pentru abolirea revoltelor apărute în teritoriile indigene), dar și a spiritului didactic (servind conchistadorii în demersurile lor de a se familiariza cu specificul și cultura poporului indigen). În altă ordine de idei, poporul indigen asociază figurii feminine La Malinche roluri diferite care decurg din benevolența prezentată în momentul interacțiunii cu conchistadorii. Conform unor opinii La Malinche reprezintă simbolul supraviețuirii în fața acțiunilor de cucerire demarate de conchistadori, în timp ce alte opinii susțin că aceasta simbolizează flexibilitatea morală, puterea de adaptare și instinctul de supraviețuire al sclavei aflată în situația de supunere față de conchistadori. Finalmente, La Malinche poate înfățișa creația și continuitatea vieții sub o formă metisă.⁷

Posibilitatea femeii de a riposta și de a ieși din pasivitate constituie, în lumea patriarhală din America Centrală și America de Sud, o amenințare la adresa ordinii masculine și a rolului dominant asumat de masculinitate. Conform opiniilor exprimate în literatura de specialitate⁸, marianismul descrie genul feminin subordonat și corespondent genului masculin. Lumea este descrisă pentru și prin vocea masculină așa încât, în mod firesc, femeile sunt replica imperfectă a bărbaților, ele reprezentând alteritatea și derogarea de la normă. În principiu, pentru a fi desăvârșite, femeile își experimentează propria suferință fie sub atenta supraveghere a patriarhului familiei, fie sub impulsurile de autoritate și agresivitate care pornesc de la acesta din urmă. Suferința, ca stare naturală a femeilor latine, poate avea cauze reale (pierderea unui fiu, abuzurile care provin de la partenerul de viață) sau poate avea cauze

⁶ Andreana T. Jezzini, *op. cit.*, pp. 23-31.

⁷ A se vedea Fanny del Rio, *La Verdadera Historia de la Malinche*, Grijalbo, Uruguay, 2009, pp. 15-174; Federico Navarette, „La Malinche, la Virgen y la Montaña: el juego de la identidad en los codices tlaxcaltecas”, *La Historia*, Sao Paulo, Vol. 26, No. 2/2007, pp. 288-310.

⁸ Julia Maria Schneider, *Recreating The Image Of Women In Mexico: A Genealogy Of Resistance In Mexican Narrative Set During The Revolution*, A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in The Department of Foreign Languages and Literatures, Vordiplom, Johannes Gutenberg University, Mainz, Germany, May 2010, p. 35.

mai puțin concrete, care se raportează de regulă la pierderea unui anumit ideal dat (pierderea reperelor personale, aneantizarea personalității).⁹

De asemenea, se poate observa că predestinarea femeilor la suferință este sintetizată inclusiv în *modelul mitic oferit de La Llorona*, figură feminină prezentă în folclorul hispano-american care se caracterizează prin suferința pe care o strigă neîncetat urmare a pierderii copiilor. În funcție de statele din America Centrală sau America de Sud la care ne referim, cauzele morții copiilor Lloronei sunt diferite. Potrivit unor legende, aceasta și-a ucis copiii dorind să își răzbune destinul tragic determinat de abandonul marital, în timp ce alte legende susțin că La Llorona este destinată la suferință din cauza răpirii și asasinării copiilor săi.¹⁰

Rândurile de mai sus sintetizează semnificația termenului de *marianism* și a implicațiilor pe care acesta le aduce în construirea rolului de gen feminin în cultura inter-americană. Cu toate că studiile de gen asociază *ex abrupto* conceptul marianismului cu idealul întruchipat de Fecioara Maria, considerăm că, având în vedere și exemplele oferite, marianismul reprezintă un concept-instrument care introduce criterii/standarde în funcție de care trebuie să fie îndeplinit rolul de gen feminin, fără ca respectivele criterii să fie circumscrise exclusiv imaginii Fecioarei.

Machismul și identitatea masculină în sistemul inter-american de drept

Machismul este reversul *marianismului* și corespondentul aceluia instrument conceptual cu ajutorul căruia este redat rolul de gen masculin în sistemul inter-american. În principiu, machismul este asociat superiorității masculine, autorității pe care reprezentanții genului masculin o exercită în relațiile de cuplu și de familie. Spre deosebire de marianism care asociază femeia cu diverse prototipuri, machismul stabilește o figură monolit care este asociată masculinității. Potrivit acesteia trăsăturile pe care bărbatul trebuie să le înfățișeze sunt puterea, curajul, dinamismul, lipsa angajamentului față de familie, lipsa îndatoririlor familiale și menținerea unei autorități de principiu asupra relațiilor personale. *Prima facie*, trăsăturile enumerate sunt de ordin pozitiv și pot fi traduse în rolul protector pe care bărbatul și-l revendică în relație cu ceilalți membri ai familiei. Reversul trăsăturilor masculine reprezintă aspecte de ordin negativ precum subordonarea tuturor membrilor familiei față

⁹ Pentru mai multe detalii, a se consulta Berta E. Hernández-Truyol, „Latinas, Culture and Human Rights: A Model for Making Change, Saving Soul”, *Women's Rights Law Reporter*, Vol. 23, No. 1, Summer/Fall 2001, p. 29.

¹⁰ A se vedea Maria Herrera-Sobek, „Folklore and ethno-nationalism in Mexican-American Literary Production Adaptation and Transformation of Indigenous Folk Icons in the Chicano Movement”, *Tradiciones*, Vol. 40, Issue 3, 2011, pp. 137-138.

de deciziile adoptate de autoritatea masculină, aservirea femeilor din familie și exercitarea controlului asupra copiilor.¹¹

Polaritatea *marianismo-machismo* derivă cu atât mai mult dacă ne raportăm la dihotomia sector public-sector privat, marianismul prescriind sfera sectorului privat ca fiind destinată activității feminine în timp ce machismul rezervă spațiul public manifestărilor masculine. Machismul descrie masculinitatea activă și are ca loc de manifestare spațiul public în totalitatea componentelor sale; prin natura sa, spațiul public determină bărbatul să fie îndepărtat de percepțiile moralității, purității și corectitudinii care sunt specific feminine și să fie apropiat de haos, imoralitate și degradare.¹²

Noțiunea de *machismo* este prin natura sa duală, înfățișând în același timp bărbatul care se dorește a fi centrul decizional al familiei, autoritatea supremă căreia i se subordonează membrii familiei și comunității cât și bărbatul imatur și iresponsabil care este corupt de spațiul public în care nu există repere morale și nici norme spirituale. În acest sens, machismul descrie bărbatul căruia trebuie să îi fie ascultate deciziile și dispozițiile, dar și bărbatul căruia trebuie să îi fie iertate indiscrețiile, greșelile și abaterile de la normele care reglementează relațiile de familie. Machismul oferă un prototip masculin al contradicțiilor – autoritar prin natură și infantil prin comportament.

Devenirea bărbatului latin este completă în măsura în care acesta se îndepărtează de normele însușite în familie sub atenta observare maternă și se apropie de normele stabilite în sistemul public de către alți bărbați care subscriu machismului.¹³

Complementaritatea marianismo-machismo și resurgența femicidului

Relaționarea *machismo-marianismo* se traduce într-un alt concept independent, întâlnit în literatura de specialitate sub forme diferite, *femicid/femicidul* / *femicidul*.

Femicidul sau feminicidul este un concept specific Americii Centrale și Americii de Sud, care a apărut pe fondul unor violențe îndreptate în mod dirijat împotriva populației feminine în virtutea temeiului biologic. Exacerbarea violenței împotriva femeilor de natură să conducă la crime împotriva vieții s-a

¹¹ Pentru mai multe detalii, a se vedea Eunice Mendoza, *Machismo Literature Review, Center for Public Safety Initiatives*, Rochester Institute of Technology, Draft of Working Paper 2009-12, pp. 1-10.

¹² Pentru mai multe detalii, a se vedea Norma Fuller, „En Torno A La Polaridad Marianismo-Machismo”, capitol publicat în lucrarea *Genero e Identidad, Tercera Parte, Sujetos sexuados, modernidad y cultura en América Latina*, pp. 242-264.

¹³ *Ibidem*.

produs pe fondul tiparelor mentale și culturale dictate de cele două concepte ante-analizate – machismul și marianismul. Mai clar, tendințele autoritariste exercitate de bărbați asupra femeilor și supunerea acestora din urmă au determinat coordonatele esențiale pentru proliferarea violenței extreme împotriva femeilor sub forma femicidului.

Machismul și marianismul sunt precepte culturale care construiesc rolurile de gen în interiorul societății latino-americane și oferă un climat cultural de subordonare și discriminare a femeilor. După cum se afirmă în literatura de specialitate¹⁴ femicidul, ca violență extremă care lezează dreptul la viață și dreptul la demnitate al femeilor, a fost recunoscut în cadrul *programului primei mișcări feministe internaționale desfășurată în anul 1970*. Fiind deschisă calea acceptării femicidului ca o problemă reală ce afectează viața femeilor, scriitoarea și activista pentru drepturile femeilor, Diana Russell, a utilizat pentru prima dată termenul de *femicid* într-un cadru oficial cu ocazia evenimentului politic al celebrării Tribunalului Internațional referitor la Crime împotriva Femeilor care a avut loc la Bruxelles în martie 1976. Chiar dacă termenul nu a fost clarificat în cadrul acestui eveniment, acesta a fost dezvoltat în scrierile ulterioare ale autoarei sub diverse forme care converg sub un înțeles unitar: *femicidul constă în crimele îndreptate împotriva femeilor din cauza manifestărilor misogine; ele sunt crime comise împotriva victimelor femei și apar pe fondul manifestării urii, disprețului masculin și al unui sentiment de proprietate pe care bărbații îl reclamă asupra femeilor*.¹⁵

Pornind de la cele explicate mai sus, putem afirma că femicidul constituie crima îndreptată împotriva femeilor, săvârșită de către bărbați, care se produce pe fondul unei stări de subordonare și discriminare a populației feminine și care, de cele mai multe ori, are ca finalitate moartea femeii – victimă.

În cercetarea noastră am observat că o formă particulară de femicid constă în moartea populației feminine determinată de condițiile socio-juridice ale interzicerii și criminalizării avortului (inclusiv a avortului terapeutic). Decesele înregistrate ca urmare a interdicției avortului pot fi încadrate în sfera femicidului dat fiind faptul că acestea sunt determinate și de poziția de inferioritate socială acordată femeilor dar și de realitatea conform căreia sarcina este o situație fiziologică care afectează în mod natural femeile, fără a putea afecta segmentul masculin al populației. *Tensiunea dintre confesiunea catolică și secularism* se traduce în termeni juridici într-o lipsă de coeziune

¹⁴ A se vedea Ana Carcedo (coord.), *We will not forget nor will we accept: Femicide in Central America 2000-2006*, Co-organizatori Cefemina și Horizons, 2011, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 4.

cu privire la plasarea avortului în sfera ilicitului penal. În statul federal Mexic această tensiune este clar vizibilă, neexistând o coeziune cu privire la tratamentul juridic al avortului.¹⁶

Literatura de specialitate¹⁷ corelează femicidul cu spațiul privat (principalul domeniu de existență feminină) în lăuntrul căruia principalii agresori sunt bărbații – care relaționează la nivel intim cu victima –, indiferent de gradul de formalizare al relaționării. Acest tip de femicid poartă denumirea de *femicid intim* și se opune *femicidului non-intim* care este mai redus ca frecvență decât

¹⁶ Potrivit studiului realizat de International Federation University Women, *Women's Human Rights: The State, the Church and the Female Body*, lucrare selectată din seria *Por la Descriminalización de las Mujeres en México (Towards the Decriminalisation of the Women of Mexico)*: seminar ținut de Mexican Federation of University Women (FEMU) at the University of Tabasco, Villahermosa, Mexico, Noiembrie 2013, p. 10, legalitatea avortului este o problemă diferită în funcție de statele federate ale Mexicului la care ne raportăm. Astfel, *este legal avortul efectuat pentru a înlătura o sarcină rezultată în urma unui viol în următoarele state federate*: Aguascalientes, Baja California, Baja California Sur, Campeche, Chiapas, Chihuahua, Coahuila, Colima, Distrito Federal, Durango, Guanajuato, Guerrero, Hidalgo, Jalisco, México, Michoacán, Morelos, Nayarit, Nuevo León, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tabasco, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán y Zacatecas; *este legal avortul efectuat pentru a termina o sarcină rezultată în urma neglijenței în următoarele state federate*: Aguascalientes, Baja California, Baja California Sur, Campeche, Chihuahua, Coahuila, Colima, Distrito Federal, Durango, Guanajuato, Guerrero, Hidalgo, Jalisco, México, Michoacán, Morelos, Nayarit, Oaxaca, Puebla, Querétaro, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán y Zacatecas; *este legal avortul efectuat pentru a stopa o sarcină din motive care pun în pericol de moarte viața mamei în următoarele state federate*: Aguascalientes, Baja California, Baja California Sur, Chiapas, Coahuila, Colima, Durango, Jalisco, México, Michoacán, Morelos, Nayarit, Nuevo León, Oaxaca, Puebla, Quintana Roo, San Luis Potosí, Sinaloa, Sonora, Tabasco, Tamaulipas, Tlaxcala, Veracruz, Yucatán y Zacatecas; de asemenea, *se regăsește în limitele legalității avortul dacă este efectuat deoarece sarcina este o amenințare serioasă la adresa sănătății mamei în următoarele state federate*: Baja California Sur, Campeche, Chihuahua, Colima, Distrito Federal, Hidalgo, Jalisco, Michoacán, Nayarit, Nuevo León, Tamaulipas y Zacatecas; *este permis avortul dacă există amenințări serioase genetice sau defecte congenitale ale fătului în următoarele state*: Baja California Sur, Chiapas, Coahuila, Colima, Distrito Federal, Guerrero, Hidalgo, México, Morelos, Oaxaca, Puebla, Quintana Roo, Tlaxcala, Veracruz y Yucatán; *este legal avortul pentru a întrerupe o sarcină care a rezultat în urma unei inseminări artificiale involuntare în următoarele state* : Baja California, Baja California Sur, Chihuahua, Colima, Distrito Federal, Guerrero, Hidalgo, Morelos, San Luis Potosí, Tabasco, Tlaxcala y Veracruz; *pentru motive serioase și justificate avortul este permis în statul Yucatan sub condiția ca mama să aibă deja cel puțin trei copii; avortul este permis ca urmare a simplei manifestări a dorinței femeii care se află în primele 12 săptămâni de sarcină în statul Districtul Federal*.

¹⁷ A se vedea Juan Manuel Contreras, Sarah Bott, Elizabeth Dartnall, Alessandra Guedes, Kanako Ishida, Abbie Fields, *Sexual Violence in Latin America and the Caribbean: A Desk Review*, martie 2010, p. 11-74; The Inter-American Commission of Women Organization of American States, The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, The United Nations Latin American Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders – Women, Justice, and Gender Program, *Violence in the Americas A Regional Analysis*, iulie 2001, pp. 9-96.

primul și este produs pe fondul unor conjuncturi nefavorabile de către bărbați care nu au relaționări de natură intimă cu victima. După cum am prezentat, *femicidul*, ca fenomen socio-juridic, își are cauzele în modul de structurare a rolurilor de gen în America de Sud și America Centrală. Inegalitatea relațiilor de putere dintre bărbați și femei există atât în spațiul public (loc de interacțiune dintre femei și bărbații parteneri non-intimi ai femeilor) cât și în spațiul privat (circumstanță care oferă punctul de plecare pentru formularea problemei femicidului intim). Este de remarcat că *marianismul* și *machismul* sunt concepte-instrument menite să formuleze modul de recepționare a rolurilor de gen atât în sectorul public cât și în sectorul privat și, în consecință, relațiile de subordonare dintre genuri sunt resimțite în ambele sfere de manifestare.

Relaționarea marianism-machism este circumscrisă atitudinilor de gen și poate fi interpretată în sens dual: (1) o relație de interdependență în care autoritatea masculină are prevalență asupra submisivității feminine; (2) o relație de interdependență în care femeile submisive acceptă și tolerează autoritatea masculină, chiar și în situația în care aceasta este manifestată în mod abuziv. Este o manifestare *in extremis* a marianismului ipoteza conform căreia revolta feminină urmărește să estompeze autoritatea masculină și să recalibreze relațiile de gen. Din rândurile anterioare rezultă o idee autonomă – *aceea conform căreia relaționarea marianism-machismo este prin ea însăși prototipul unei relații de putere dintre genuri care legitimează fenomenul femicidului*. Putem afirma că nu orice crimă împotriva femeilor este femicid însă orice crimă care are printre cauzele sale relațiile de putere dintre genuri dobândește caracteristica esențială pentru a fi numită femicid.

În alte cuvinte, nu rezultatul (moartea unei femei) este criteriul esențial de identificare a femicidului; relevanța este dată de circumstanțele în care s-au desfășurat actele de violență care au condus la rezultatul morții victimei. Circumstanțele favorizante ale femicidului necesită o abordare la nivel macro, prin evaluarea politicilor statale în materia drepturilor omului.

Considerăm că evoluția istorică specifică a formelor de guvernământ din statele Americii Centrale și Americii de Sud (având în vedere, în special, guvernarea juntelor militare) a favorizat multiplicarea formelor de violență bazată pe gen, fiind astfel posibilă organizarea formelor de violență în două categorii: (1) categoria formelor de violență directă (crimele rezultate în urma violenței aplicate de un partener intim, crimele aferente actelor de vrăjitorie presupuse a fi exercitate de către victimă, crimele de onoare, crimele relaționate cu situația conflictelor armate, crimele relaționate cu identitatea etnică sau indigenă a victimelor) și (2) categoria formelor de violență indirectă (mortalitatea maternă, crimele determinate de condiții clandestine

de efectuare a avortului, moartea rezultată din practici dăunătoare, moartea cauzată de acte de trafic de droguri, de persoane sau de activități susținute de organizații criminale).

Recunoscând că femucidul, ca termen desprins din teoria sociologică, se referă la violența bazată pe criteriul gen, Grupul de experți în domeniul crimelor motivate de gen împotriva femeilor și fetelor¹⁸ a formulat o definiție cuprinzătoare a *persoanelor care au calitatea de victime ale femucidului*, avansând ideea esențială conform căreia *în fenomenul femucidului calitatea de victimă se extinde și este proprie și persoanei care are legături de familie cu victima, persoanei care se află în raporturi de dependență cu victima sau persoanei care a suferit o daună prin intervenția în favoarea victimei – pentru a salva victima de la violență sau pentru a preveni violența la care urma a fi supusă victima*.¹⁹

In extenso, Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a oferit o definiție cuprinzătoare *victimei fenomenului femucidului*, urmărind să sublinieze implicațiile sociale majore ale fenomenului: *persoana/ele care individual sau colectiv au suferit un rău, incluzând un rău fizic sau mental, o suferință emoțională, o pierdere economică sau o limitare substanțială a drepturilor lor prin acte sau omisiuni care violează legile penale; o persoană poate fi considerată victimă indiferent dacă cel care i-a cauzat suferință prin violența pe care a săvârșit-o este prins, judecat sau condamnat și indiferent de relațiile de familie care ar putea să existe între agresor și victimă; termenul „victimă” poate include și membrii familiei imediate sau persoanele dependente direct de victimă sau persoanele care au suferit un rău prin intervenția lor de a asista victima agresată sau prin intervenția întreprinsă în scopul de a preveni victimizarea*.²⁰

Abordările de mai sus ale termenului *victimă* în contextul studiului fenomenului femucidului sunt extensive, incluzând persoanele care au suferit o daună (emoțională sau materială) în urma violenței aplicate asupra femeilor, în această categorie fiind incluse persoane indiferent de gen, de vârstă sau de

¹⁸ Cu ocazia adoptării Rezoluției 68/191 privind luarea unor măsuri împotriva crimelor motivate de gen față de femei și fete, Adunarea Generală a ONU a solicitat Secretarului General ONU constituirea unui grup interguvernamental de experți pentru a identifica mijloacele și practicile prin care pot fi prevenite, investigate, judecate și pedepsite mai eficient crimele motivate de gen.

¹⁹ Expert Group on gender-related killing of women and girls, Bangkok, 11-13 November 2014, *Gender-related killing of women and girls: promising practices, challenges and practical recommendations*, p. 3.

²⁰ *Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, General Assembly resolution 40/34, annex.

alte caracteristici; singura trăsătură pe care trebuie să o îndeplinească victima fiind aceea de a suporta o suferință în urma violenței adresate femeilor.

Am numit *extensivă* abordarea enunțată anterior deoarece aceasta prezintă consecințele pe care femicidul le determină în cadrul familial și, prin extensie, la nivel macro, societal. Considerăm că, grație implicațiilor relevante pe care fenomenul femicidului le are asupra societății în general și asupra mediului familial în special, termenul de inspirație sociologică a dobândit formalizare în documente juridice.

În America Latină, în anul 2008, Comitetul de experți al mecanismului de monitorizare a Convenției inter-americane privind prevenirea, pedepsirea și eradicarea violenței împotriva femeii, cunoscută sub numele de Convenția de la Belém do Pará, a emis o Declarație specială asupra fenomenului femicidului.²¹ Dintre statele din America Centrală, Guatemala a abordat direct fenomenul femicidului prin adoptarea Decretului nr. 22 care urmărea punerea în aplicare a Legii împotriva femicidului și a altor forme de violență împotriva femeilor. În Brazilia, cazul femeii Maria da Penha a cărei integritate fizică a fost afectată permanent de către partenerul de viață din rațiuni de gelozie și ură, a constituit sursa de inspirație pentru adoptarea, la 7 august 2006, a Legii nr. 11.340 cunoscută și sub denumirea de *Legea Maria da Penha*. Legea este menită să combată violența domestică, vizând în mod indirect problema femicidului. Inovațiile aduse de Legea Maria da Penha sunt vizibile întrucât a fost triplată pedeapsa cu închisoarea pentru acte de agresiune domestică de la 1 la 3 ani și a fost instituită procedura arestului preventiv pentru făptuitor.

Legea Maria da Penha este relevantă pentru combaterea violenței împotriva femeilor însă, din punctul nostru de vedere, legea vizează fenomenul femicidului pe cale indirectă, întrucât nu există o relație de echivalență între femicid și violență domestică. Aceasta din urmă este limitată la actele de agresiune care se desfășoară în sfera privată fiind comise de persoane care au calitatea de membri de familie ai victimei. În schimb, în cazul femicidului, violența nu provine în mod necesar de la un membru de familie sau de la un partener intim al victimei, orice persoană fiind susceptibilă să aibă calitatea făptuitorului. Mai mult, cauzele care determină producerea femicidului, respectiv a violenței domestice, sunt diferite: în primul caz, de regulă, acțiunea nu poate fi justificată obiectiv, rațional, deoarece agresiunea proiectată asupra femeilor este o problemă de gen, fără a fi necesare motivații suplimentare. În cazul violenței domestice, cauzele sunt multiple, acestea putând cuprinde orice tipologie de neînțelegeri dintre agresor și victimă. Remarcăm că în

²¹ Ne referim la documentul numit *Declaration on Femicide*, emis pe data de 15 August 2008.

ipoteza în care agresiunea provine din partea unui membru al familiei și este cauzată de ura resimțită asupra femeilor, femucidul și violența domestică pot coincide. Totuși, distincția esențială rezidă în faptul că femucidul este o formă extremă de violență împotriva femeilor care, de regulă, conduce la moartea victimei în timp ce violența domestică poate îmbrăca și forma unor agresiuni mai ușoare.²²

**Consecința legală a tensiunilor culturale *marianismo-machismo*:
Convenția inter-americană privind prevenirea, pedepsirea și
eradicarea violenței împotriva femeii (Convenția de la Belem do Para)**

Convenția inter-americană privind prevenirea, pedepsirea și eradicarea violenței împotriva femeii constituie un document esențial pentru protecția drepturilor femeii în sistemul inter-american de drept, nu atât pentru că se adresează în mod expres femeilor cât pentru inovațiile pe care le aduce în această materie. Adoptată la 9 iunie 1994 în cadrul celei de-a 24-a sesiuni ordinare a Adunării Generale a Organizației Statelor Americane și intrată în vigoare la 5 martie 1995, Convenția de la Belem do Para răspunde unor nevoi practice rezultate din confluența dintre factorul cultural (reprezentat de tiparele mentale și comportamentale proliferate în regiune care sunt relative rolurilor de gen) și factorul legal. *Considerăm că acest document regional constituie răspunsul formal la actele de femucid apărute pe fondul coliziunii între cele două concepte derivate pe filieră culturală (marianismo și machismo) utilizate pentru determinarea rolurilor de gen.*

Din punct de vedere al conținutului, Convenția de la Belem do Para reiterează principii consacrate la nivel regional/internațional (*drepturile femeii sunt drepturi ale omului*) și formalizează noi reguli în materia drepturilor femeii (*dreptul femeii la o viață liberă de violență*). Referindu-se la conținutul Convenției de la Belem do Para, literatura de specialitate²³ evidențiază faptul că prevederile Convenției conțin dispoziții speciale menite să se raporteze la violența împotriva femeilor în mod sistematizat, incluzând și factorul cultural. În acest sens, printre metodele de combatere a violenței împotriva femeilor sunt regăsite în conținutul Convenției măsuri pedagogice – aplicabile în principiu tiparelor comportamentale și mentale care favorizează agresiunile de orice

---

²² *Ibidem.*

²³ Ministerio de Desarrollo Social, Instituto Nacional de las Mujeres, Directora Lic. Carmen Beramendi, *Articulado Convención Interamericana de Belém do Pará Para Prevenir, Sancionar y Erradicar la Violencia Contra la Mujer*, 2002, p. 9.

tip. Într-o altă opinie²⁴, Convenția de la Belem do Para constituie abordarea frontală a fragilității drepturilor femeii cauzată de abuzuri comise împotriva femeilor atât în sectorul privat cât și în sectorul public. În aceeași ordine de idei, Convenția (Belem do Para) este calificată precum o parte esențială a *corpus juris inter-american* care reflectă eforturile conjugate exercitate de-a lungul timpului de către organizații non-guvernamentale, experți, juriști, activiști în materia drepturilor femeii cu finalitatea de a afirma într-o manieră mai clară amenințările adresate femeilor și posibilele scenarii de contracarare a acestora.

Preambulul Convenției de la Belem do Para depășește dimensiunile unei simple declarații de intenție, prezentând, prin intermediul unui fir argumentativ riguros construit, rațiunea care a condus la adoptarea acestui document. Debutând cu ideea respectului datorat drepturilor omului în temeiul statuării lor în cadrul Declarației Americane a Drepturilor și Obligațiilor Omului, continuând cu afirmarea drepturilor femeii ca drepturi ale omului și cu recunoașterea violenței împotriva femeilor ca o înfrângere adusă drepturilor omului, preambulul Convenției de la Belem do Para stabilește că eliminarea violenței împotriva femeilor este un fapt esențial pentru dezvoltarea individuală și socială și pentru consolidarea gradului de participare al indivizilor în viața publică.

Din punct de vedere structural, Convenția (Belem do Para) prezintă logică în organizarea dispozițiilor sale, remarcându-se încă din primul capitol interesul pentru clarificarea conceptuală a două noțiuni inter-relaționate: (1) violența împotriva femeilor; (2) domeniul de manifestare al violenței. Trebuie să menționăm că vocația definițională există, cu preponderență, în privința primei noțiuni – violența împotriva femeilor, aceasta fiind reluată în ambele articole cuprinse în conținutul primului capitol. Este firească o atare abordare dat fiind faptul că violența de gen este subiectul central al documentului iar de riguroasa definire a acestuia depinde raționalitatea dezvoltării celorlalte prevederi. Coroborate, articolul 1²⁵ și articolul 2²⁶ din Convenția de la

²⁴ A se vedea Diana Marcela Bustamante Arango, Paola Andrea Vásquez Henao, „La convención Belém Do Pará un balance de su aplicación en la jurisprudencia de la corte interamericana, a 16 años de su entrada en vigor”, Revista *Civilizar*, Vol. 11, Issue 20, 2011, p.16.

²⁵ Conform articolului 1, Capitolul 1 –Definire și scopul aplicării din Convenția Belem do Para, *în înțelesul prezentei Convenții, violența împotriva femeilor va fi înțeleasă ca orice act sau conduită bazat(ă) pe gen, care cauzează femeilor decesul, daune sau suferințe fizice, sexuale sau psihologice, fie că se produc în sfera publică sau în sfera privată.*

²⁶ Conform articolului 1, Capitolul 1 –Definire și scopul aplicării din Convenția Belem do Para, *violența împotriva femeilor va fi înțeleasă ca incluzând violența fizică, sexuală și psihologică: a. care se petrece în familie sau în unitatea domestică sau în cadrul unei alte forme*

Belem do Para dezvăluie două dimensiuni ale fenomenului violenței: (1) dimensiunea elementelor structurale, intrinseci care caracterizează violența; (2) dimensiunea sferelor de manifestare extrinsecă a fenomenului violenței.

Considerăm că cele două dimensiuni pe care le-am identificat sunt distincte prin forul intern/extern la care se raportează și prin scopul cărui sunt destinate. Astfel, în dimensiunea elementelor structurale includem *decesul, daunele fizice, sexuale și psihologice* aduse femeilor – acestea fiind acte de conținut, intrinsece fenomenului violenței menite a indica *felul violenței* în timp ce, în dimensiunea sferelor de manifestare a fenomenului violenței includem *spațiul privat și spațiul public*. Completarea adusă articolului 2 de litera *c* se referă la o circumstanțiere a fenomenului violenței exercitat în sfera publică iar această circumstanțiere depinde de *calitatea* agresorilor (statul sau agenții săi) care comit actul caracterizat ca violent în înțelesul Convenției. Observăm că articolul 2, litera *c* din Convenție menționează, în două ipostaze distincte, *calitatea* solicitată agresorilor pentru ca actul de violență să fie înscris în categoria violenței publice: statul sau agenții ai statului – aspect care subliniază, în opinia noastră, responsabilizarea autorităților în asigurarea unui climat liber de manifestări violente în privința femeilor.

În altă ordine de idei, reținem că violența împotriva femeilor este echivalentă, în termenii Convenției, cu *actele sau conduitele violente bazate pe criteriul gen* – aspect de noutate în sistemul inter-american de drept. Predilecția pentru utilizarea criteriului *gen* și depășirea criteriului *sex* în definirea, pe cale legală, a violenței împotriva femeilor demonstrează, în opinia noastră, două consecințe: (1) aprecierea criteriului *sex*, evocator de trăsături fiziologice, ca fiind mult prea limitat pentru descrierea unui fenomen cu implicații atât de complexe precum violența împotriva femeilor; (2) adoptarea criteriului *gen* în definirea fenomenului violenței împotriva femeilor produce lărgirea sferei de înțeles al cauzelor relațiilor de inegalitate între bărbați și femei. În acest caz considerăm că rolul de gen este construit pe cale culturală precum un factor modelator al manifestărilor comportamentale și mentale de natură să întrețină dezechilibrul între sexe.

Capitolul II din Convenție – *Drepturi protejate*, enunță dreptul femeii de a fi liberă de violență în sfera publică și în sfera privată (articolul 3) și

---

inter-personale de relaționare, fie că agresorul împarte sau a împărțit/nu împarte/nu a împărțit aceeași reședință cu femeia, incluzând, printre altele, violul, abuzul fizic, abuzul sexual; b. care se petrece în comunitate și este săvârșită de orice persoană, incluzând, printre altele, violul, abuzul sexual, tortura, traficul de persoane, prostituția forțată, răpirea sau hărțuirea sexuală la locul de muncă precum și violența care se produce în instituțiile educaționale, în facilitățile de sănătate sau în orice alt loc; c. care este săvârșită sau tolerată de către stat sau agenții săi, independent de locul unde este săvârșită.

dreptul femeii la recunoașterea, exercitarea și protecția tuturor drepturilor și libertăților cuprinse în documente de protecție a drepturilor omului adoptate la nivel regional și internațional (articolul 4). Dintre cele două prerogative, ultima deține dimensiuni extinse, detaliind, cu titlu exemplificativ, aspecte presupuse de posibilitatea acordată femeilor de a beneficia de drepturi recunoscute prin documente regionale și internaționale specializate în protecția drepturilor omului.²⁷

Apreciem că articolul 6 are un statut special în cadrul capitolului dedicat drepturilor întrucât acesta nu stabilește noi drepturi în favoarea femeilor, având doar un rol dezvoltător al conținutului articolului 3 care excelează prin caracterul său sintetic. De asemenea, articolul 6 are caracter explicativ și exemplificativ, identificând două posibile forme ale dreptului femeii de a fi liberă de violență: (1) dreptul femeii de a fi liberă de orice formă de discriminare; (2) dreptul femeii de a fi apreciată și educată în mod liber de tiparele comportamentale stereotipe și de practicile culturale și sociale bazate pe concepte de superioritate sau inferioritate.

Suntem de acord cu echivalența dintre dreptul femeii de a fi liberă de orice formă de violență și dreptul femeii de a fi liberă de orice formă de discriminare în temeiul următorului argument: dacă admitem ipoteza stabilită în articolele 1 și 2 din Convenție în virtutea căreia violența se manifestă în diferite elemente care o definesc din punct de vedere structural (violența poate fi psihologică, fizică, sexuală) înseamnă că etiologia oricăruia dintre elementele structurale ale violenței trebuie asociată cu unul dintre criteriile discriminatorii statornicite în instrumentele internaționale/regionale de protecție a drepturilor omului (rasă, religie, etnie, statut social, etc). În al doilea rând, considerăm că asocierea dreptului femeii de a fi liberă de orice formă de violență cu dreptul femeii de a fi eliberată de tiparele comportamentale sau mentale derivate din practici culturale stereotipe subliniază în mod direct modul în care factorul cultural impactează reglementările regionale în materie. Articolul 6 litera b din Convenție face demonstrația aplicabilității în sistemul regional de drept al conceptelor marianismului și machismului care acționează conjugat pentru a defini rolurile de gen prin instrumentarea factorului cultural. Transmiterea,

²⁷ Potrivit articolului 4 din Convenție, femeile beneficiază de: a. dreptul la respectul pentru propria viață; b. dreptul la respectul pentru integritatea fizică, mentală și morală; c. dreptul la libertate personală și securitate; d. dreptul de a nu fi supus torturii; e. dreptul de a îi fi respectată demnitatea inerentă persoanei sale și dreptul de a îi fi protejată familia; f. dreptul la protecție egală în fața legii și prin lege; g. dreptul la recursul simplu și prompt la o curte competentă pentru a dobândi protecție împotriva actelor care îi violează drepturile; h. dreptul la asociere liberă; i. dreptul la libertatea exercitării religiei și credințelor în interiorul legii; j. dreptul de a avea acces egal la serviciul public din țara sa și de a lua parte la modul de desfășurare a afacerilor publice, inclusiv la procesul decizional.

prin intermediul modului de conceptualizare a rolurilor de gen, a poziției de inferioritate deținută de segmentul feminin al populației acționează ca un factor aneantizator al prevederilor legale în materia drepturilor femeii. Dacă socialul reprezintă premisa esențială de la care pornește juridicul, atunci ambele dimensiuni trebuie să conștientizeze nevoia de depășire a practicilor culturale contrare drepturilor femeii ca drepturi ale omului, depășind astfel, în mod implicit, inclusiv relativismul cultural.

Particularitățile Convenției sunt subliniate prin adoptarea unor *mecanisme speciale care să asigure eficacitatea dispozițiilor prescrise în favoarea drepturilor femeii*. Secțiunea din Convenție corespunzând articolelor 10-12 din Capitolul IV propune în acest sens *procedura rapoartelor naționale pe care statele părți la Convenție trebuie să le comunice Comisiei Inter-Americane a Femeilor* în vederea ilustrării măsurilor adoptate de acestea pentru atingerea obiectivelor stabilite. În egală măsură, în sprijinul statelor părți la Convenție, este reglementat, în articolul 11, dreptul de a solicita Curții Inter-Americane opinii consultative asupra modului corect de interpretare a prevederilor Convenției. În cele din urmă, articolul 12 reglementează procedura plângerilor individuale adresate Comisiei, procedură pusă la dispoziția persoanelor, grupurilor de persoane, entităților neguvernamentale stabilite în mod legal pe teritoriul statelor membre ale Organizației. Procedura devine exercitabilă în măsura în care aceste entități observă încălcări ale dispozițiilor articolului 7 din Convenție.

Bibliografie:

- Berna Beatrice Maria (2015), „Gender violence within the Inter-American system of human rights protection”, *Logos Universality Mentality Education Novelty*, Vol. III, Issue 1, pp. 49-65;
- Bustamante Arango Diana Marcela, Vásquez Henao Paola Andrea (2011), „La convención Belém Do Pará un balance de su aplicación en la jurisprudencia de la corte interamericana, a 16 años de su entrada en vigor”, *Revista Civilizar*, Vol. 11, No. 20;
- Carcedo Ana (coord.) (2011), *We will not forget nor will we accept: Femicide in Central America 2000-2006*, Co-organizatori Cefemina și Horizons;
- Contreras Juan Manuel, Bott Sarah, Dartnall Elizabeth, Guedes Alessandra, Ishida Kanako, Fields Abbie, *Sexual Violence in Latin America and the Caribbean: A Desk Review*, Martie 2010;
- Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*, General Assembly resolution 40/34, annex;

- Declaration on Femicide*, emisă pe data de 15 August 2008 de Mecanismul de monitorizare și Implementare a Convenției Belem do Para;
- Derks Susanna (2009), „Violencia doméstica, marianismo y la rabia de la Virgen de Urkupiña en Bolivia”, Institute for Gender Studies / Cultural Anthropology Radboud University Nijmegen, The Netherlands, publicat în *Papeles de trabajo*, Revista electrónica del Instituto de Altos Estudios Sociales de la Universidad Nacional de General San Martín, Año 2, n° 5, Buenos Aires, Dossier “Artes de lo sagrado en las XIV Jornadas sobre Alternativas Religiosas de América Latina”;
- Drogus Ann Carol (1994), *Religious Change and Women’s Status in Latin America: A Comparison Of Catholic Base Communities and Pentecostal Churches*, Working Paper nr. 205, Kellogg Institute;
- Expert Group on gender-related killing of women and girls, Bangkok, 11-13 November 2014, *Gender-related killing of women and girls: promising practices, challenges and practical recommendations*;
- Fanny del Rio (2009), *La Verdadera Historia de la Malinche*, Grijalbo, Uruguay, pp. 15-174;
- Fuller Norma (1995), „En Torno A La Polaridad Marianismo-Machismo”, capitol publicat în lucrarea *Genero e Identidad, Tercera Parte, Sujetos sexuados, modernidad y cultura en América Latina*, Tercer Mundo, Bogota, pp. 241-264;
- Hernández-Truyol H. Berta (2001), „Latinas, Culture and Human Rights: A Model for Making Change, Saving Soul”, *Women’s Rights Law Reporter*, Vol. 23, No. 1, Summer/Fall;
- Herrera-Sobek Maria (2011), „Folklore and ethno-nationalism in Mexican-American Literary Production Adaptation and Transformation of Indigenous Folk Icons in the Chicando Movement”, *Tradiciones*, Vol. 40, Issue 3, pp. 131-144;
- International Federation University Women, *Women’s Human Rights: The State, the Church and the Female Body*, lucrare selectată din seria *Por la Descriminalización de las Mujeres en México (Towards the Decriminalisation of the Women of Mexico)*: seminar ținut de Mexican Federation of University Women (FEMU) at the University of Tabasco, Villahermosa, Mexico, Noiembrie 2013;
- Jezzi T. Andreana, *Acculturation, Marianismo Gender Role, And Ambivalent Sexism In Predicting Depression In Latinas*, A Dissertation Presented to the Faculty of the Morgridge College of Education University of Denver.

- Mendoza Eunice, *Machismo Literature Review, Center for Public Safety Initiatives*, Rochester Institute of Technology, Draft of Working Paper 2009-12;
- Ministerio de Desarrollo Social, Instituto Nacional de las Mujeres, Directora Lic. Carmen Beramendi, *Articulado Convención Interamericana de Belém do Pará Para Prevenir, Sancionar y Erradicar la Violencia Contra la Mujer*, 2002;
- Moisés Alfonso (2012), *Sexualidad en Mesoamérica: machismo y marianismo*, articulo publicat în *Científica*, Vol. 1, No. 1, época 2, pp. 45-53;
- Navarette (2007) Federico , „La Malinche, la Virgen y la Montaña: el juego de la identidad en los codices tlaxcaltecas”, *La Historia*, Vol. 26, No. 2, Sao Paulo;
- Schneider Julia Maria, *Recreating The Image Of Women In Mexico: A Genealogy Of Resistance In Mexican Narrative Set During The Revolution*, A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of the Louisiana State University and Agricultural and Mechanical College in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in The Department of Foreign Languages and Literatures, Vordiplom, Johannes Gutenberg University, Mainz, Germany, May 2010;
- Stevens Evelyn, *Marianismo, la otra cara del machismo en Latino-America*, apud Ann Pescatelo (1977), *Hembra y Macho en Latino America : Ensaïos*, Edicion Diana, Mexico;
- The Inter-American Commission of Women Organization of American States, The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy The United Nations Latin American Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders – Women, Justice, and Gender Program, *Violence in the Americas A Regional Analysis*, iulie 2001;
- Vázquez Roshnee, *Examining the Relationship between Gender Roles and Attitudes towards Rape Victims among Latino/as in the United States*, paper submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy under the Executive Committee of the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 2013.